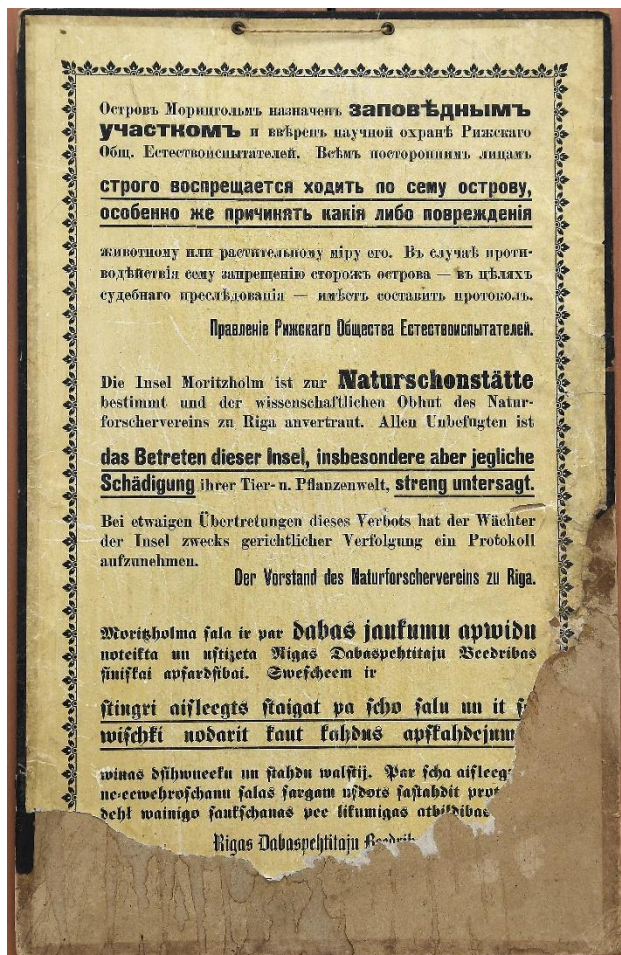

Daiga Jamonte, Bc.hist

Latvijas Universitātes Muzeja krājuma glabātāja

Moricsalas vēsturiskā izkārtne

Moricsalas rezervāta vēsturiskā izkārtne. 1912./1913. gadi. Foto: Sarmīte Livdāne

Atzīmējot Moricsalas rezervāta 110 gadadienu, Latvijas Universitātes Muzejs par jūnija mēneša priekšmetu ir izvēlējies Moricsalas vēsturisko izkārtni, kas izgatavota un savu funkciju veikusi rezervāta pastāvēšanas pirmajos gados.

Vēsturiskā izkārtne laika gaitā ir cietus, bet uz tās joprojām ir izlasāmi uzraksti krievu, vācu un latviešu valodās. Visās valodās teksts ir vienāds, bet visvairāk cietis ir teksts latviešu valodā. Valodu izvēle uz izkārtnes gan palīdz to datēt, gan ir sava laika liecība. Tā kā Latvijas teritorija 20. gadsimta sākumā atradās Krievijas impērijas sastāvā, tad izkārtnes augšpusē redzams teksts krievu valodā. Tam seko teksts vācu valodā, kas šajā laikā bija, tā teikt, kultūras un zinātnes valoda Baltijā, arī pētnieki, kas pirmie iesaistījās Moricsalas izpētē bija vācu tautības. Arī [Rīgas Dabaspētnieku biedrības](#) (*Naturforscher-Verein zu Riga*; 1845 – 1939), kuras pārraudzībā sākotnēji bija Moricsalas dabas aizsardzības teritorija, darba un saziņas valoda bija vācu. Latviešu valoda, acīmredzot bija nepieciešama vietējo iedzīvotāju informēšanai, kas ziemā pār ledu un vasarā ar laivām varēja ierasties Moricsalā.

Teksts uz izkārtnes visās trīs valodās informē:

"Moricsalai ir piešķirts dabas jaukumu apvidus statuss un tās zinātniskā aizsardzība uzticēta Rīgas Dabaspētnieku biedrībai. Nepiederošiem ir stingri aizliegts staigāt pa minēto salu, jo īpaši – nodarīt kaut kādus bojājumus tās dzīvnieku un augu valstij. Par šī aizlieguma neievērošanu

salas sargam ir uzdots sastādīt protokolu vainīgā saukšanai pie likumā noteiktās atbildības.

Rīgas Dabaspētnieku biedrība"

Kā redzams, šajā laikā **netika lietots termins “rezervāts”**, bet šī teritorija apzīmēta kā “dabas jaukumu apvidus”. Jāatceras, ka apziņa par dabas aizsardzības nepieciešamību, vēl vairāk – atsevišķu teritoriju kā aizsargājamu un īpaši saaudzējamu ieviešana bija jauna, bet Krievijas impērijā šajā laikā jau bija sākts apzināt teritorijas, kam būtu nepieciešama īpaša aizsardzība. 83 ha lielā Moricsala kā aizsargājama teritorija bija otrā visā Krievijas impērijā.

Ierobežota iespēja apmeklēt Moricsalu to gadu gaitā ir apvijusi ar teiksmām, padarot to sabiedrības apziņā **par brīnumainu vietu Kurzemes ezerā**. Daudziem noteikti ir zināma arī Ulda Marhiļeviča dziesma ar Ārijas Elksnes vārdiem **“Lūgums”**, kas Mirdzas Zīveres izpildījumā uzvarēja 1984. gada Latvijā tolaik tik populārajā konkursā “Mikrofona aptauja”. Un šo burvības auru nespēj mazināt biologu skaidrojums, ka nezinātāja acis nekā teiksmaina un brīnumaina šajā salā neieraudzīs, līdzīgu kokiem apaugušu salu Latvijā ir ne viena vien. Šo auru salai vienmēr ir palīdzējusi nosargāt arī publicistika. Tādi virsraksti, kā žurnālā “Atpūta” 1931. gadā publicētajam Mārtiņa Sama tiešām izziņojam rakstam **“Kā tagad izskatās Usmas ezera Moricsalas džungļos”** tikai rosina zinātkāro prātu fantāziju.

Publikāciju par Moricsalas rezervātu tiešām nav mazums, tie ir gan zinātniski pētījumi atsevišķās jomās, gan populārzinātniskas publikācijas, ieskaitot Latvijas PSR Dabas un pieminekļu aizsardzības biedrības 1976. gadā izdots dabas fotogrāfa Māra Kundziņa fotoalbums “Moricsala”. Mūsdienās publikācijas arī atrodamas interneta resursos. Bieži šajās publikācijās aprakstīta gan salas vēsture, tās nosaukuma rašanās, kā arī rezervāta vēsture.

LU Muzeja krājumā glabājas vairāki materiāli, kas ir liecinieki rezervāta tapšanai un tā pastāvēšanas pirmajām desmitgadēm. Vairums šie materiāli atrodas K. R. Kupfera mantojuma apakškolekcijā, daļa no tiem ir saistīti ar Rīgas Dabaspētnieku biedrību. Šeit minami LU Muzeja mēneša priekšmets Moricsalas izkārtne, dokumenti, pētījumu materiāli, ievāktie un fiksētie paraugi.

Nav nejaušība, ka liela daļa šo materiālu ir saistīti ar **Karla Reinholda Kupfera** (*Karl Reinhold Kupffer*; 1872 – 1935) vārdu un atrodas viņa mantojuma apakškolekcijā, jo tieši pateicoties K. R. Kupfera iniciatīvai un aktīvai darbībai sala kļuva par aizsargājamu dabas objektu. Sākotnēji tā pārraudzību un izpēti uzņēmās Rīgas Dabaspētnieku biedrība, kuras viceprezidents kopš 1902. gada, bet no 1913. līdz 1935. gadam bija K. R. Kupfers.

Dabaspētnieku interesi sala bija saistījusi jau 19. gadsimtā, bet šajā laikā pētījumi notika epizodiski. 1890. gados salu regulārāk sāka apmeklēt Tartu (to laik - Tērbatas) universitātes pārstāvji. 1893. gadā salu pirmo reizi apmeklēja K. R. Kupfers, ko viņš arī norādījis vienā no savām Moricsalas piezīmju burtnīcām. LU Muzejā glabājas 6 burtnīcas ar piezīmēm par Moricsalas floru, tām klāt vēl nāk trīs atsevišķas burtnīcas – par paparžaugiem, sūnām, sēnēm un ķērpjiem. Ierodoties Moricsalā pirmo reizi, K. R. Kupferu pārsteidza salas pirmatnējā daba. Nebija tā, ka salu nebija apmeklējuši cilvēki, tomēr jebkāda saimnieciskā darbība uz salas bija

bijusi minimāla, uz tās neatradās neviena ēka, līdz ar to daba šeit lielā mērā dzīvoja savu dzīvi bez kultūras ietekmes. Tas nozīmēja arī lielu bioloģisko bagātību un daudzveidību, sevišķi attiecībā uz floru. Šeit gan nav specifisku, tikai Moricsalā augošu augu, bet šeit sastopama liela retu augu bagātība. Tas, ka Moricsala bija gandrīz kultūras neskarta, sniedz materiālus dabas attīstības izpētei. Saglabājot to neskartu, tā dod iespēju tieši novērot tās dabisko attīstību, vērot izmaiņas salas dzīves dabiskajā ritumā. Moricsalas dabas bagātību saglabāšanā pozitīvu lomu bija nospēlējis tas, ka tā nekad nebija privātīpašums. Salu bija atļauts izmantot ganībām, bet nekāda nopietnāka saimnieciskā darbība šeit nenotika. Kā minēts, jau iepriekš to bija apmeklējuši atsevišķi dabaspētnieki, bet 19. gadsimta beigās Krievijas Ģeogrāfu biedrības uzdevumā apmeklēja ornitologs Ernsts fon Midendorfs un ieteica šo unikālo vietu ne tikai pētīt, bet arī īpaši sargāt. Rezultātā 1905. gadā tika aizliegts salā cirst kokus un uz salas tika uzbūvēta mežsarga māja, kurā nometināts mežsargs Ansis Gailis, kurš bija salas uzraugs vairāk kā trīsdesmit gadus.

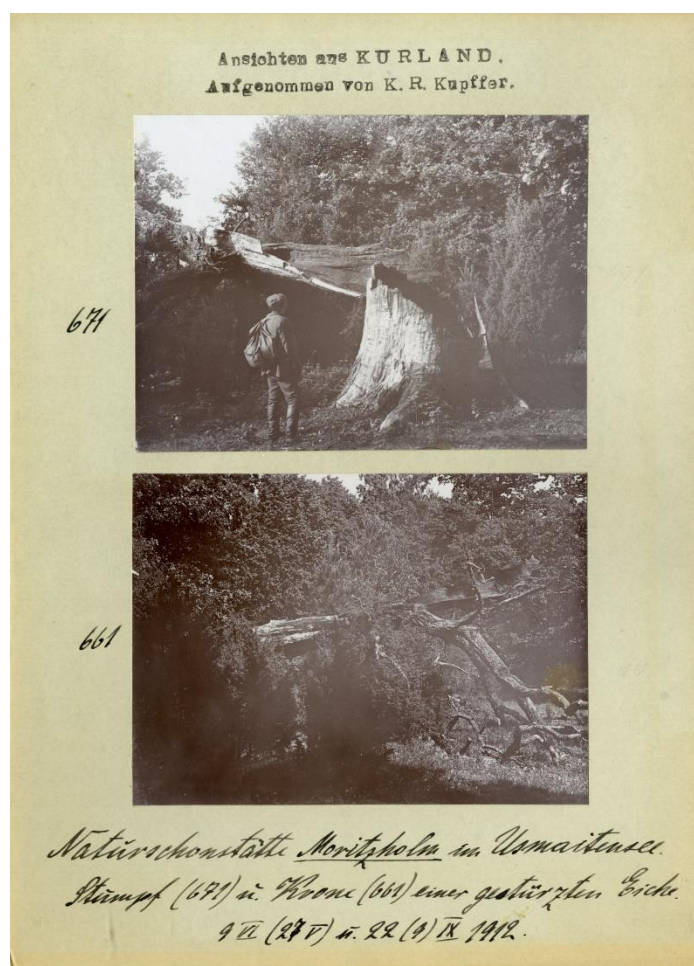
Moricsalas karte K. R. Kupfera Moricsalas piezīmju grāmatiņā ar K. R. Kupfera K. R. Kupfera piešķirtajiem veģetācijas apgabalu apzīmējumiem un piezīmēm. LU Muzeja krājums

1909. gadā notika pirmais Rīgas Dabaspētnieku biedrības organizētais Moricsalas apmeklējums, ar ko arī aizsākās sistemātiski salas pētījumi. Tika nolemts, ka sala ir jāņem biedrības pārziņā, izveidojot šeit aizsargājamu teritoriju dabas zinātniskajai izpētei. K. R. Kupfers sagatavoja projektu iesniegšanai Valsts pārvaldē. Plāna publikācija gan vācu, gan krievu valodā glabājas LU Muzeja krājumā ("*Plan zur Einrichtung eines Naturschutzgebietes auf der Insel Moritzholm in Kurland*", "*Планъ устройства заповѣднаго участка ча островъ Морицгольмъ въ Курландіи*", 1910).

Par Moricsalas rezervāta dibināšanas dienu tiek uzskatīts **1912. gada 6. jūnijs**, kad vietējais mežzinis oficiāli nodeva salu Rīgas Dabaspētnieku biedrības pārziņā. Pēc salas nodošanas Rīgas

Dabaspētnieku biedrības pārziņā, tika izstrādāti stingri **noteikumi** Moricsalas izmantošanai ("Regeln für den Besuch der Morizinsel", 1913), kuros pamatā tika ietverti tie paši noteikumi, kas bija piedāvāti projektā. To pirmais punkts vēstī: "**Kurzemes Usmas ezerā ietilpstošā Moricsala atrodas Krievijas impērijas valdības padotās Rīgas Dabaspētnieku biedrības pārziņā, kurai uzticēta tās zinātniskā izpēte un ilgtermiņa saglabāšana.**" Acīmredzot, ap šo laiku tika izgatavota arī minētā izkārtne. Moricsalu apmeklēt bija iespējams tikai ar biedrības atļauju un tīri zinātniskās izpētes nolūkos. Bet arī šajā gadījumā dabas materiālu ievākšana bija nevēlama un tā nepieciešamība bija jāpamato. Līdz ar to arī nav saglabājušies daudz dabas paraugu no Moricsalas. LU Muzeja Botānikas un mikoloģijas kolekcijās glabājas vien nedaudzi **herbāriji** no rezervāta. Tomēr šeit glabājas jau minētās piezīmju grāmatiņas, atsevišķi augu un sēņu **saraksti**, dažas **fotogrāfijas** K. R. Kupfera mantojuma apakškolekcijā un F. E. Šolla **sēņu zīmējumi un fotogrāfijas**. Savukārt Zooloģijas kolekcijās glabājas **gliemju čaulu paraugi** un viens **ūdens strupastu** slapjais preparāts, zooloģijas materiāla vākumi veikti 1913. gadā. Paraugi LU Muzeja krājumā liek domāt, ka tieši 1913. gads ir bijis intensīvs izpētes periods Moricsalā, ko pārrāva Pirmais pasaules karš.

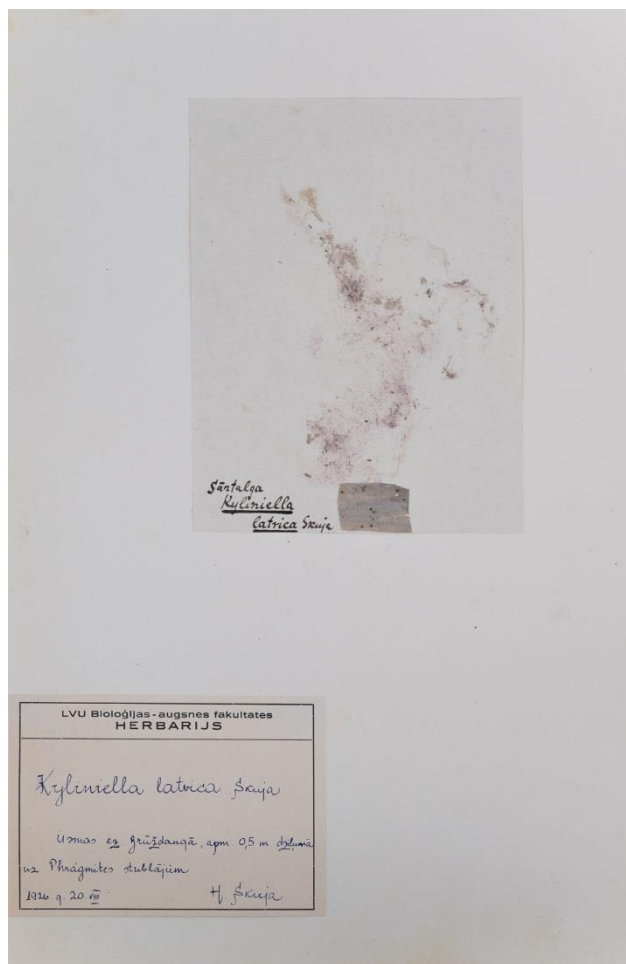
Moricsala Usmas ezerā. Foto K. R. Kupfers, 1912. gads. No K. R. Kupfera fotokartīšu grupas "Kurzemes skati". Sabrukuša ozola celms (671) un vainags (661). LU Muzeja krājums

Pēc Latvijas Republikas proklamēšanas **Moricsala tika nodota Izglītības ministrijas pārraudzībā**. 1923. gadā tika izsludināts Mežsargsardzības likums, 1924. gadā Moricsala tika iekļauta Ministru kabineta apstiprinātajā «Sarakstā Nr. 4 aizsargu mežiem, dabas pieminekļiem un parkiem». Šajā laikā salas izpēte diemžēl bija nedaudz apsīkusi, bet K. R. Kupfers savus izpētes darbus turpināja, turpinot piesaistīt Baltijas pētniekus un speciālistus no jaundibinātās Latvijas Universitātes (LU). Darbu intensitāte pieauga 1920. gadu beigās, gatavojoties 1931. gadā notiekošajai Baltijas augu ģeogrāfu konferencei. Šajā periodā Moricsalas mikoloģijas izpētē iesaistījās arī [Ferdinands Erdmans Štolls](#) (*Ferdinand Erdmann Stoll*; 1874 - 1966), kura sēņu attēlu kolekcijā, kas glabājas LU Muzeja Botānikas un mikoloģijas kolekcijās, atrodam gan sēņu akvareļus, gan fotogrāfijas no Moricsalas. Piemēram, Latvijas indīgākā sēne zaļā mušmire *Amanita phalloides* akvarelis un fotogrāfijas. Ozoliem bagātā Moricsala ir labvēlīga zaļajai mušmirei, jo tā ir ozolu mikorizas sēne.

Zaļās mušmires *Amanita phalloides* akvarelis. Autors: F. E. Štolls, 1930. gada 22. augusts. LU Muzeja krājums

1920. gados lielāka uzmanība tika pievērsta arī paša **Usmas ezera izpētei**, ko veicināja 1925. gadā Usmā izveidotās Latvijas Universitātes Hidrobioloģiskās stacijas darbība. Algologs Henrihs Skuja (1892 – 1972) pievērsās aļģu izpētei, kas nesa jaunus atklājumus, piemēram, jaunas sārtaļģes ģints atklāšana, ko atklājējs nosauca par *Kylinella latvica*.

H. Skujas 1926. gadā Usmas ezerā jaunatklātā sārtalģes ģints *Kylinella latvica* herbārijs. LU Muzeja krājums

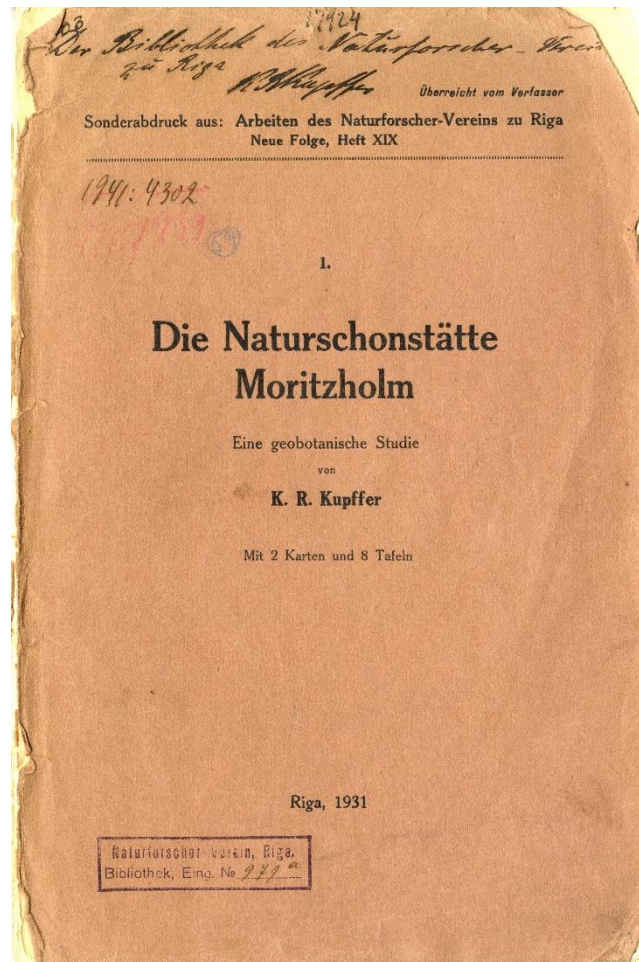
Savukārt [Emīlija Ozolina](#) (1895 – 1975), kas jau studiju gados LU pievērsās Usmas ezera augstāko augu floras pētniecībai, kuras rezultāti 1931. gadā tika publicēti darbā “Über die höhere Vegetation des Usma Sees”. Šajos pētījumos E. Ozoliņa atklājusi Latvijai jaunu sugu lokano najādu *Najas flexilis*. Biologu sabiedrībā ir zināma leģenda, kā jaunajai pētniecei nācās vēlreiz doties tās meklējumos, lai pārliecinātu K. R. Kupferu par šo atklājumu (stāsts aprakstīts grāmatā: Laiviņa S., Laiviņš M. “Moricsalas rezervāts”).

E. Ozoliņas 1930. gadā Usmas ezerā atrastās lokanās najādas *Najas flexilis* herbārijs. LU Muzeja krājums

Moricsalas pirmo desmitgadu pētījumu apkopšanai **K. R. Kupfers sagatavoja izdošanai grāmatu “Rezervāts Moricsalā”**. Lūgumā Kultūras fondam atbalstam darba izdošanai autors min: “Minēšu vēl, ka ar savu līdzdarbību Moricsalas pētījumos mani atbalstījuši lejāk minētie zinātnieki: prof. Dr. V. Roterts Krakovā, prof. Dr. F. Bucholcs Rīgā, prof. Dr. R. Meijers Rīgā, prof. Dr. N. Malta Rīgā, konservātors F. E. Štolls Rīgā, asistents H. Skuja Rīgā, palīgasistents A. Apinis Rīgā un vēl vairāki citi.” Šeit, protams, nav minēti visi pētnieki, kas ir piedalījušies Moricsalas izpētes pirmajā posmā, kuras noslēgumu simboliski var saistīt ar grāmatas “Rezervāts Moricsalā” (“*Die Naturschonstätte Moritzholm*”) izdošanu 1931. gadā. Darba kopsavilkumu un tulkojumu latviešu valodā veica botāniķis Edvards Jansons (1884-1969). Darbā minētas 297 sēņu, 54 ķērpju, 123 sūnu un 404 paparžaugu un ziedaugu sugas.

K. R. Kupfers. Rezervāts Moricsalā. 1931. gads. LU Muzeja krājums

Pēc Otrā pasaules kara Moricsalas rezervātam sākās jauns posms, kurā tika un tiek veikta salas izpēte. Gadu gaitā rezervāta teritorija paplašinājās un šobrīd tā vairs nav tikai 83 ha lielā Moricsala, bet rezervāta teritorijā iekļauta arī Lielā Alkšņu sala (33 ha) un Usmas ezera Luziķertes līcis (702 ha). Uz salas šobrīd ir uzskaitīti 409 vaskulāro augu sugas, 157 sūnu sugas, 338 sēņu sugas, 82 ķērpju sugas, vairāk nekā 40 putnu sugas, 320 tauriņu sugas, starp tām vairāk nekā 100 sugas, kuras tiek uzskatītas par retām un aizsargājamām ne vien Latvijā, bet daudzās Eiropas valstīs ([Dabas aizsardzības pārvaldes](#) dati).

Daļa liecību par Moricsalas rezervāta tapšanu un izpētes pirmo posmu būs **eksponētas LU Akadēmiskā centra Dabas mājā** Rīgā, Jelgavas ielā 1, pārējie materiāli interesentiem ir pieejami **LU Muzeja [Botānikas un mikoloģijas kolekcijās](#) un [Zooloģijas kolekcijās](#)** Kronvalda bulvārī 4, iepriekš piesakoties [šeit](#).

Paldies Dabas aizsardzības pārvaldes Kurzemes reģionālās administrācijas direktorei Dacei Sāmītei par atbalstu šī raksta tapšanā.

Uzzināt vairāk:

[Moricsalas dabas rezervāta dabas aizsardzības plāns](#)

[Bauere I. Tooma A. Vācbaltu pētnieki atklāj Moricsalas dabas vērtības](#)

[Sāmīte D. Moricsalas dabas rezervāts laika griežos](#)

[Sāmīte D. Moricsalas dabas rezervāta aizsardzība 110 gadu laikā](#). Prezentācija LU 80. starptautiskās zinātniskās konferences sekcijas “Zinātņu vēsture un muzeoloģija” sēdē “Dabas atklāšana”. Sēdes ieraksts [šeit](#).

[Sams M. Kā tagad izskatās Usmas ezera Moricsalas džungļos](#)// Atpūta.- 1931. 03.07.

[Lancmanis Z. Mūsu dabas un kultūras pieminekļi](#)// Mūsu Nākotne.- 1922.01.07.

Laiviņa S., Laiviņš M. Moricsalas rezervāts.- R., 1980.

Лайвиня С. Остров Морицсала, Р., 1987.